

КРИТЕРІЇ ПРАВОМІРНОГО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТВОРЧОСТІ**CRITERIA LAWFUL RESTRICTION OF THE RIGHT TO FREEDOM OF CREATIVITY****Опольська Н.М.,***кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права**Вінницького національного аграрного університету*

У статті проаналізовано поняття обмеження права на свободу творчості, висвітлено основні підходи до обмеження прав та свобод людини, визначено критерії правомірності обмеження права на свободу творчості. Розкрито поняття меж указанного права. Проаналізовано співвідношення понять обмеження права на свободу творчості та меж права на свободу творчості.

Ключові слова: свобода творчості, право на свободу творчості, межі права на свободу творчості, обмеження свободи творчості.

В статье проанализировано понятие ограничения права на свободу творчества, освещены основные подходы к ограничению прав и свобод человека, определены критерии правомерности ограничения права на свободу творчества. Раскрыто понятие границ упомянутого права. Проанализировано соотношение понятий ограничения права на свободу творчества и границ права на свободу творчества.

Ключевые слова: свобода творчества, право на свободу творчества, границы права на свободу творчества, ограничение свободы творчества.

The article analyzes the notion of restriction of the right to freedom of creativity, outlines the main approaches to the restriction of human rights and freedoms, defines the criteria for legitimacy of the restriction of the right to freedom of creativity. The concept of the limits of the right to freedom of creativity is revealed. The correlation between the concepts of restriction of the right to freedom of creativity and the right to freedom of creativity is analyzed.

Key words: freedom of creativity, right to freedom of creativity, limits of the right to freedom of creation, restriction of freedom of creativity.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Повною мірою розкрити значення творчості для людського співіснування надзвичайно важко, адже остання є невід'ємною частиною людської сутності, здатністю генерувати нові ідеї. Творчість – одна з особливих характеристик, що робить людей автентичними, неповторними. Творчість немислима без свободи, як і свобода без творчості. Ці два начала є основою людського буття.

З естетичної позиції слово «безмежно» (стосовно творчості) є дуже гарним і вдалим, але як бути з позицією правовою? Чи повинна бути межа у творчості? Для відповіді на таке питання маємо з'ясувати особливість співвідношення категорії «творчість» зі ще однією категорією – «благо». Чи завжди творчість і благо ідуть поряд? Чи можлива ситуація, коли результати творчості суперечать суспільним інтересам? Очевидно, що так, адже знаємо багато випадків, коли результати творчої діяльності знищували мільйони людей. Як тільки свобода творчості реалізується у певних формах у суспільних відносинах, одразу ж виникає ціла низка правових питань: як можна «виміряти» свободу творчості, її межі; чи можна «дозувати» свободу; як визначити критерії співмірності свободи творчості та інших суспільних цінностей.

Отже, маємо дещо парадоксальну, але абсолютно логічну проблему правового регулювання: у яких випадках свободу творчості потрібно охороняти і захищати від посягань та втручань із боку інших осіб, держави, а коли суспільство необхідно охороняти від результатів творчої діяльності, унеможливити їх поширення та реалізацію. Обмеження прав

і свобод людини з боку владних інститутів є одним із найактуальніших політико-правових питань за всю історію розвитку людства.

Безперечно, суспільство зацікавлене у свободі творчості, адже найбільш інтенсивний еволюційно-інноваційний, культурний його розвиток відбувався в періоди найменших обмежень свободи, відсутності утисків і переслідувань творців за результати їхньої діяльності. Саме творчість відіграє головну роль у становленні культурних цінностей, є структурним елементом творення культури. «Перша вимога культури <...> у прагненні справедливості, тобто гарантії того, що одного разу встановлений правовий порядок не буде порушуватись на користь якого-небудь індивідууму, і щоб такого роду право не стало волевиявленням невеликого колективу» [1].

Право на свободу творчості, незважаючи на його безперечну цінність для розвитку суспільства і науково-технічного прогресу, не може бути зведене до абсолюту. Особа, реалізуючи право на свободу творчості, є не ізольованим індивідом, а членом соціуму. Держава зобов'язана на законодавчому рівні обмежити право на свободу творчості для досягнення балансу між аналізованим правом та інтересами суспільства. Відтак доцільно проаналізувати наявні обмеження права на свободу творчості, знайти ту істинну межу, де творчість потрібно охороняти та захищати, а де доцільно її обмежити, не вдавшись до правового легізму чи тоталітаризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання обмеження прав та свобод людини неодноразово піднімалось у працях таких вітчизняних і зару-

біжних науковців, як Л.Д. Воєводін, А.В. Малько, М.І. Матузов, В.В. Лазарєв, Ю.І. Римаренко, І.Д. Ягофаров, А.Є. Стрекалов, А.Ф. Квітко, Є.Є. Грецова, В.І. Гоймаг, О.В. Осинська, та інших. Однак теоретико-правові дослідження критеріїв обмеження свободи творчості нині відсутні, аналізуються саме галузеві обмеження досліджуваного права.

Постановка завдання. З метою комплексного дослідження критеріїв обмеження права на свободу творчості доцільно проаналізувати поняття обмеження прав та свобод людини, визначити загальні критерії такого обмеження, з'ясувати особливості обмеження права на свободу творчості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктивною потребою для врегулювання можливого конфлікту інтересів, захисту суспільства від свавілля з боку правокористувача є визначення меж права на свободу творчості.

В. Гюго зазначав, що розуміння права розвиває усвідомлення обов'язку; загальний закон – це свобода, яка закінчується там, де починається свобода іншого. Г.В.Ф. Гегель стверджував, що свобода існує лише там, де владарює закон, а не свавілля. І. Кант розглядав право як сферу свободи. К. Маркс вважав, що закони – це позитивні, загальнозрозумілі норми, у яких свобода набуває безособового, незалежного від свавілля окремого індивіда існування; звід законів є біблією свободи [2, с. 149–55].

Наведені визначення мислителів врахували розробники французької Декларації прав людини і громадянина від 26 серпня 1789 р. У ст. 4 Декларації вказано: «Свобода полягає в можливості робити все, що не шкодить іншому. Таким чином, реалізація природних прав кожної людини стримується лише тими межами, які забезпечують іншим членам суспільства користування цими самими правами» [3, с. 98–100]. У зазначеному відображається основне: творчість у праві отримує необхідну свободу, гарантію можливості задоволення власного інтересу. Поза правом свобода творчості може перетворитись у свавілля.

У сучасній правовій доктрині відсутній єдиний підхід до визначення поняття «обмеження прав і свобод людини». Наявні ж наукові погляди можемо розділити на дві групи.

Прихильники першого підходу в основі визначення обмеження прав та свобод вбачають звуження їх обсягу. Так, обмеження прав та свобод як зменшення сфери свободи визначає В.В. Лазарєв [4, с. 45]. А.В. Малько вказує, що правові обмеження «повідомляють про зменшення обсягу можливостей свободи, відтак і прав особистості» [5, с. 91]. Зменшення обсягу можливостей є загальнотеоретичною конструкцією, яка лежить в основі визначення обмеження прав та свобод у прихильників першого підходу.

Схожий погляд висвітлює Ю.І. Римаренко, який розглядає межі (обмеження) прав як сукупність усіх явищ, які окреслюють зміст та обсяг прав людини. До складу цих явищ можуть входити, зокрема, юридичні норми, встановлені міжнародним чи національним правом. У такому разі певні обмеження (межі) прав людини є наслідком нормотворчої діяль-

ності відповідних міжнародних чи державних органів [7]. Правові норми дослідник визначає як одне з явищ, яке може бути підставою обмеження. Указаний підхід видається дещо розширеним. Визначаючи обмеження прав людини як сукупність усіх явищ, що окреслюють зміст та обсяг цих прав, можемо неогрунтовано звужити зміст свободи творчості.

І.Д. Ягофаров пропонує розглядати «обмеження права» у двох значеннях: по-перше, як виключення із сукупності прав і свобод людини, що відбувається через різного роду об'єктивні чи суб'єктивні обставини, які мають найчастіше політичний характер; по-друге, обмеження є звуженням обсягу або змісту конкретних прав і свобод шляхом встановлення просторових меж, тимчасових рамок, кола осіб або певних варіантів поведінки індивідів [8]. Правомірність обмеження прав та свобод, яке відбувається через різного роду об'єктивні чи суб'єктивні обставини, можна поставити під сумнів, тому таку можливість обмеження вважаємо дискусійною. Крім того, право на свободу творчості неможливо виключити із загальної сукупності прав і свобод людини, обмеженню можуть підлягати лише окремі його норми, наприклад, поширення результатів творчості, що не приведе до звуження змісту цього права.

А.Є. Стрекалов вважає, що обмеження основних прав і свобод особи є правомірним, цілеспрямованим кількісним та (або) якісним применшенням у процесі правореалізації тих можливих моделей поведінки (правомочностей), які становлять основне право (свободу) особи, з боку інших осіб. Воно має виключно законний, тимчасовий, цільовий, недискримінаційний, суспільно корисний характер і полягає у звуженні обсягу та змісту фундаментальних потенційних можливостей особи. Дослідник виокремлює поняття, межі основних прав і свобод, розкриваючи їх як нормативно встановлені й забезпечені державою кордони, що визначають міру свободи особи. Обмеження є звуженням таких кордонів [9, с. 14]. Тобто межі прав та свобод автор розглядає ширше, ніж обмеження.

Іншу думку висловлює Л.Д. Воєводін, який вважає, що «межі реалізації прав і свобод можливо визначити як сукупність сформованих на основі наявних у суспільстві соціальних цінностей критеріїв та орієнтирів, які окреслюють межі користування громадянами своїми конституційними правами і свободами» [6, с. 241]. Дослідник виокремлює межі прав та свобод, не зводячи їх виключно до законодавчих заборон та обмежень.

Досліджуючи проблему обмеження права на свободу творчості, важливо розрізняти питання обмеження права та його меж. Межі свободи творчості, на наш погляд, – це інтереси, права та свободи інших осіб, а також система норм, яка встановлює заборони та відповідальність для запобігання зловживанням свободою з боку управленої особи. Наприклад, межею права на свободу творчості є право не піддаватися без вільної згоди медичним або науковим дослідом. Усі заходи, які вживаються владними органами для забезпечення права особи не

піддаватися без вільної згоди медичним або науковим дослідом, є обмеженням права на свободу творчості у сфері медичних чи наукових дослідів. На наш погляд, «обмеження» є поняттям більш широким, ніж «межі», адже включає законодавчо передбачені заходи і засоби щодо звуження обсягу або змісту творчих правомочностей, що встановлюють вимоги до суб'єктів зі здійснення правомочностей. Межі свободи творчості зводяться до заборон та обов'язків управленої особи утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди культурній спадщині, довкіллю, інтересам суспільства тощо.

Отже, можемо зробити висновок, що прихильники першого підходу, серед яких Л.Д. Воєводін, А.В. Малько, М.І. Матузов, В.В. Лазарєв, Ю.І. Римаєнко, І.Д. Ягофаров та А.Є. Стрекалов, визначають обмеження прав та свобод людини як сукупність сформованих на основі наявних у суспільстві соціальних цінностей, критеріїв та орієнтирів, які є звуженням обсягу або змісту конкретних прав і свобод шляхом встановлення просторових меж, тимчасових рамок, кола осіб або певних варіантів поведінки індивідів.

З огляду на критерії правомірного обмеження права на свободу творчості, застосування зазначеного підходу видається недоцільним. Однак слушним є розмежування поняття обмеження прав та меж прав і свобод людини. Погоджуючись із тим, що обмеження прав та свобод є звуженням обсягу свободи, варто зазначити, що мірилом цієї свободи, показником кордонів належного і можливого має бути право, яке і встановлює легітимну (законну) шкалу свободи через чинне законодавство. Останнє, у разі встановлення обмеження прав та свобод, є показником прогресу, високого рівня розвитку соціальної дійсності, цінностей, критеріїв та орієнтирів. Саме прихильники другого підходу в основі поняття «обмеження прав і свобод людини» вбачають мету їх обмеження.

Так, А.Ф. Квітко зазначає, що під терміном «обмеження права (свободи)» слід розуміти встановлені законодавством межі реалізації людиною прав, які виражаються в заборонах, втручаннях, обов'язках, відповідальності, існування яких детерміновано необхідністю захисту конституційно визнаних цінностей і призначенням яких є забезпечення необхідного балансу між інтересами особистості, суспільства і держави [10].

Є.Є. Грецова пропонує розуміти обмеження як допустиме міжнародним та внутрішньодержавним правом втручання у права і свободи людини, що відповідають вимогам законності, необхідності, доцільності і співрозмірності цілі, яка переслідується. Метою обмеження прав і свобод людини є охорона основних загальноновизнаних цінностей у суспільстві, до яких відносяться життя, свобода, гідність, здоров'я і моральність населення, а також підтримка державної безпеки, забезпечення суспільного порядку та інші [11]. В.І. Гоймаг вважає, що обмеження права – це здійснюване відповідно до передбачених законом підстав та у встановленому порядку звуження його обсягу [12, с. 26]. О.В. Осин-

ська визначає обмеження прав і свобод людини як законодавче звуження змісту та (або) обсягу прав і свобод людини щодо її можливостей мати, володіти, користуватися і розпоряджатися соціальними цінностями, свободою дій і поведінки з метою захисту суверенітету і територіальної цілісності або громадського порядку, гарантування економічної та інформаційної безпеки, для охорони здоров'я, суспільної моралі і забезпечення захисту прав і свобод людини та є показником державних стандартів рівня життя людини [13, с. 12–15].

Отже, прихильники другого підходу, зокрема А.Ф. Квітко, Є.Є. Грецова, В.І. Гоймаг та О.В. Осинська, розглядають обмеження прав та свобод як встановлені міжнародним правом та національним законодавством межі реалізації прав і свобод, які виражаються у заборонах, призупиненнях, обов'язках, що відповідають вимогам законності, доцільності і співрозмірності цілі, для забезпечення необхідного балансу між інтересами особистості, суспільства і держави.

Висновки. Обмеження права на свободу творчості – це встановлені міжнародним правом та національним законодавством межі реалізації свободи творчості та заходи і засоби, що виражаються у заборонах, призупиненнях, обов'язках і відповідають вимогам законності, доцільності, співрозмірності цілі, для забезпечення необхідного балансу між інтересами особистості, суспільства і держави. Межі свободи творчості – це інтереси, права та свободи інших осіб, а також система законодавства, яка встановлює заборони та відповідальність для запобігання зловживанню свободою з боку управленої особи.

Обмеження права на свободу творчості може діяти лише за наявності прямої вказівки в законодавстві та бути виправданим забезпеченням суспільного блага. Найвищими соціальними цінностями є життя людини, її свобода, гідність, здоров'я, моральність суспільства, підтримка державної безпеки, забезпечення суспільного порядку тощо. Міжнародне право і національне законодавство охороняють указані блага, встановлюючи межі свободи творчості.

Обмеження права на свободу творчості – це встановлення легітимної (законної) шкали свободи творчості через чинне законодавство. Нормативно-правові акти, які узаконюють обмеження права на свободу творчості, є показником прогресу, високого рівня розвитку соціальної дійсності, цінностей та орієнтирів.

Критеріями правомірності обмеження права на свободу творчості є:

- легітимність (законність) – обмеження права на свободу творчості має бути передбачено міжнародним та національним законодавством;

- мета – обмеження права на свободу творчості має бути обґрунтованим, відповідним щодо цілі, відповідати принципу пропорційності і не виходити за межі безумовно необхідного;

- зміст – обмеження свободи творчості не можуть трактуватись розширено, відповідати основному змісту свободи творчості та її соціальному призначенню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фрейд З. Тотем и табу: Психология первобытной культуры и религии. Москва: Мысль, 1923. 279 с.
2. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. Москва: Юристъ, 2001. 776 с.
3. Маклаков В.В. Современные зарубежные конституции: сборник документов. Москва: МЮИ, 1992. 290 с.
4. Лазарев В.В. Ограничение прав и свобод как теоретическая и практическая проблема. Журнал российского права. 2009. № 9. С. 35–47.
5. Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве. Москва: Юристъ, 2003. С. 91.
6. Матузов Н.И. О категориях «субъективное право» и «юридическая обязанность» в свете современного правового развития. Личность и власть (конституционные вопросы): межвузовский сб. научных работ. Ростов-на-Дону: Ростовская высшая школа МВД РФ, 1995. 241 с.
7. Римаренко Ю.І. Приватне життя і поліція. Концептуальні підходи. Теорія та практика. Київ: КНТ, 2006. 740 с.
8. Белый А.В. Понятие и значение ограничения прав человека и гражданина. Вестник Челябинского государственного университета. 2009. № 7 (145). Вып. 18. URL: <http://www.lib.csu.ru/vch/145/006>. Pdf.
9. Стрекалов А.Є. Обмеження основних прав та свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2010. 20 с.
10. Белый А.В. Понятие и значение ограничения прав человека и гражданина. Вестник Челябинского государственного университета. 2009. № 7 (145). Вып. 18. URL: <http://www.lib.csu.ru/vch/145/006>. pdf 2.
11. Грецова Е.Е. Правомерные ограничения прав и свобод человека в международном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 26 с.
12. Принципы, пределы и основания ограничения прав и свобод человека по российскому законодательству и международному праву. Государство и право. 1998. № 7–8. С. 26, 62.
13. Осинська О.В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.